

18. Дацьків І. Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917 – 1923 рр. / І. Б. Дацьків. – Т.: Астон, 2009. – 519 с.
19. Павлюк О. В. Боротьба України за незалежність і політика США (1917 – 1923) / О. В. Павлюк. – К.: Academia, 1996. – 188 с.
20. ЦДАВО України, ф.3934, оп.1, спр.20.
21. ЦДАВО України, ф.3934, оп.1, спр.20.
22. Соловійова В. В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр. / В. В. Соловійова. – Київ-Донецьк: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 394 с.
23. ЦДАВО України, ф.3542, оп.1, спр.4.
24. ЦДАВО України, ф.4449, оп.1, спр.10.
25. Павлюк О. В. Боротьба України за незалежність і політика США (1917-1923). / О. В. Павлюк. – К.: Academia, 1996. – 188 с.
26. ЦДАВО України, ф.3934, оп.1, спр. 20.
27. Соловійова В. В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр. / В. В. Соловійова. – Київ-Донецьк: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 394 с.
28. ЦДАВО України, ф.3934, оп.1, спр.20.
29. ЦДАВО України, ф.3934, оп.1, спр.20.
30. Табачник Д. В. Українська дипломатія. Нарис історії / Д. В. Табачник. – К.: Либідь, 2006. – 763 с.
31. ЦДАВО України, ф.3934, оп.1, спр.20.
32. ЦДАВО України, ф. 3934, оп. 1, спр. 20.
33. Memorandum to the Government of the Urrited States on the Recognition of the Ukrainian People's Republic – Washinton: Friends of Ukraine, 1920.
34. ЦДАВО України, ф.3934, оп.1, спр.20.

Ластовец Н.А. ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСНОГО СОСТАВА МИССИИ УНР В США НА УСТАНОВЛЕНИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В 1919 – 1921 ГГ.

Статья посвящена роли личности в деятельности заграничных представительств. Исследовано влияние рядовых служащих на установление отношений между УНР и США в 1919 – 1921 гг., который вместе с внутренней нестабильностью и предубежденностью в отношении Украины как самостоятельного субъекта международных отношений, способствовало малой эффективности работы миссии по налаживанию контактов с США. Эта проблема рассматривается с помощью анализа кадровой составляющей дипломатической миссии УНР в США, поставленных перед представительством заданий и анализа полученных результатов.

Ключевые слова: дипломатическая миссия, Директория УНР, США, кадровый состав, влияние, международные отношения.

Lastovets N.O. THE INFLUENCE OF THE PERSONAL STAFF OF THE UPR MISSION IN THE USA ON THE ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS IN THE 1919 – 1921

The article is dedicated to an individual's role in the activities of the foreign missions. It investigates influence of the ordinary officials on the establishing of relations between the UPR and the United States in 1919 – 1921. The author states that both this influence and internal instability and prejudice against Ukraine as an independent subject of the international affairs have contributed to the low efficiency of the mission on establishing contacts with the USA. This problem is considered through the analyzes of the personnel component of the diplomatic mission of the UPR in the United States, of the tasks set before representative office and their results.

Key words: diplomatic mission, the Directory UNR, the USA, personnel structure, the influence, international relations.

УДК 94(47+57)

А.І. Покляцька

КАРИКАТУРА В РАДЯНСЬКИХ САТИРИЧНИХ ЖУРНАЛАХ 1920-1930 Х РР. ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ «НОВОГО ПОБУТУ» В СРСР

У статті досліджується роль карикатури в періодичних виданнях СРСР 1920-1930-х рр. у формуванні «нового побуту», аналізуються методи та прийоми зображення повсякденного життя, їх вплив на суспільну свідомість. У статті наголошується важливість карикатури як інструмента радянської пропаганди через її доступність та легкість сприйняття.

Ключові слова: карикатура, сатиричні журнали, «новий побут», пропаганда, ідеологія, радянське повсякдення.

У сучасній історичній науці все більшого значення набуває вивчення візуальних джерел. В свою чергу, дослідження історії повсякдення стає неможливим без аналізу зображальної інформації. Як зазначає історик О. Рабенчук, «візуальні образи фіксують найменші дрібниці щоденного життя, у фізичній чи віртуальній формі накопичуються у великих об'ємах і дозволяють досліднику, який інтерпретує й аналізує їх мову, робити висновки щодо різних аспектів життя людини» [1].

Карикатура в СРСР – це не просто вид візуального мистецтва, а й важливий інструмент впливу на суспільну свідомість, елемент відображення повсякденного життя людей. Як писав радянський карикатурист Б. Єфимов, «за своєю природою карикатура володіє справді магічною здатністю влучно схоплювати і з властивим їй запалом перебільшувати найбільш характерні особливості явищ, побуту, звичаїв, людей. Підкреслення комічної сторони цих особливостей робить їх ще більш наочними, виразними, розкриває їх внутрішню суть» [2, с. 6].

Метою статті є дослідження карикатурних зображень на сторінках радянської періодики 1920-1930-х рр. як джерела з історії повсякденності. Завдання – проаналізувати методи та прийоми конструювання зображення «нового побуту» та їх вплив на суспільну свідомість.

Проблема дослідження карикатури як історичного джерела ще не набула значного поширення серед вітчизняних істориків. Лише в останнє десятиліття історики почали вивчати окремі аспекти сатиричної графіки в СРСР. Так, зокрема, російський історик О. Голубев у своїх працях [3, 4] звертається до дослідження політичної карикатури 1920-1930-х рр., акцентуючи увагу на тому, що завдяки своїй простоті та зрозумілості, політична карикатура в СРСР виконувала функцію формування уявлення про зовнішній світ шляхом створення необхідних образів у масовій свідомості громадян.

Дослідник радянського повсякдення І. Орлов у своїх статтях [5, 6] здійснює аналіз художнього образу «нової буржуазії» (зокрема образу непмана) в радянських сатиричних журналах.

Як джерело з історії повсякденного життя поляків у БРСР 1920-1930-х рр., політичну карикатуру вивчає білоруський історик Н. Сидоренко [7].

В українській історіографії проблемою дослідження візуальних джерел займаються О. Коляструк [8,9], О. Рабенчук [1], Л. Маркітан [10] та інші.

Серед джерел дослідження теми варто виділити нормативно-правові документи СРСР, що стосувалися засобів масової інформації, окремих сатиричних видань, які підлягали жорсткій цензурі, а також інструкцій для художників [11-13], спогади самих карикатуристів, зокрема Б. Єфимова [2]. Проте, основним джерелом дослідження теми є карикатури в сатиричних журналах 1920-1930-х рр.

Бурхливе зростання сатиричної журналістики «нового типу» почалося з випуску щотижневого ілюстрованого сатиричного додатка до московської «Рабочей газеты» (в кінці 1922 р.), який перетворився незабаром в журнал «Крокодил». З січня 1923 р. «Красный перец» і «Занозу» стала випускати «Рабочая Москва», з початку серпня почав виходити сатиричний додаток до ленінградської «Красной газете», який з грудня 1923 р. став журналом «Красный ворон», пізніше виходив під назвами «Бегемот», «Кипяток», «Пушка» і «Ревизор». Цей приклад наслідували й інші газети, які налагодили випуск власних сатиричних видань: московська газета «Гудок» – журнал «Дрезина» і «Смехач», ленінградська (а з 1925 р. московська) газета «Труд» – «Бузотеру» (потім «Бич»), московська «Крестьянская газета» – «Лапоть», московська «Красная звезда» – «Военный Крокодил» (згодом «Танком на мозоль»), московський «Безбожник» – «Безбожный Крокодил» тощо.

У 1920-ті рр. сформувалось сузір'я талановитих майстрів карикатури. Серед них найяскравішими представниками були Б. Єфимов, Д. Моор, В. Дені, Б. Антоновський, М. Черемних, М. Радлов, К. Ротов, Ю. Ганф, О. Радаков, «Кукринікси» (М. Купріянов, М. Соколов, П. Крилов) та інші.

На теренах УРСР найбільш відомим і популярним журналом був «Червоний перець», що виходив з 1927 р. у Харкові як додаток до газети «Вісті ВУЦВК» до 1934 р., а з 1941 р. журнал відновив свою діяльність у Києві під назвою «Перець». Багато відомих у майбутньому українських карикатуристів та культурних діячів починали свою діяльність в цьому журналі.

Зокрема, саме в «Червоному перці» робив перші кроки у мистецьке життя відомий український кінорежисер, письменник О. Довженко. Також працювали над створенням карикатур А. Петрицький, Б. Кратко, Б. Шаповал (БеШа), В. Гольман, О. Хвостенко-Хвостов, К. Агніт, О. Козюренко, Л. Каплан та інші.

На початковому етапі створення радянської держави, одним з головних завдань партійного керівництва було створення позитивного образу радянської держави, шляхом заперечення і дискредитації «старих» цінностей, звичок та орієнтирів і, натомість, формування нових. І саме зображальне мистецтво стає головним інструментом радянської пропаганди. Плакати, листівки, графічні зображення (в тому числі й карикатурні) в журналах були зрозумілі і доступні для громадян, більшість з яких до того ж була неписьменною, а тому мали важливе ідеологічне значення. Історик О. Голубев, аналізуючи роль політичної карикатури, зазначає: «Будь-які офіційні повідомлення, газетні статті або радіопередачі про сучасне життя за кордоном дуже часто викликали зорові асоціації саме з карикатурами, які публікувалися в пресі, складали частину звичної повсякденності, і, що важливо, з точки зору змісту практично повторювали основні теми і сюжети радянської пропаганди. Образ світу, в першу чергу Заходу, для значної частини радянського суспільства набував явно виражені карикатурні, гротескні риси. Звичайно, це повною мірою усвідомлювалася і використовувалося тими, хто займався формуванням у радянських людей відповідної картини світу. Більш того, гротеск розглядався як найбільш адекватне відображення зовнішнього світу» [4, с. 122].

Основними темами для карикатур 1920-х рр. були боротьба з буржуазією, старим ладом, антирелігійна пропаганда, антиалкогольна кампанія, боротьба з бюрократією, хабарництвом та формування «нового побуту». В 1930-х рр., крім зазначених, з'являються теми заклику до колективізації, чистки державного апарату та боротьби з «лженаукою».

Карикатура завжди супроводжувалась «легендою», тобто дотепним підписом до малюнку, що розкривав його зміст. Нерідко такі підписи були у формі діалогу між героями карикатури або народними частівками, анекдотами. Основним прийомом зображення героїв карикатур було їх протиставлення: робітники та селяни зображувалися сильними, мужніми, стрункими й привабливими, натомість «буржуазія», «західні агенти», «непмани» і «священнослужителі» показані спотвореними, непривабливими, з пихатим виразом обличчя та великим черевом. Таким чином, вже на рівні візуалізації створювався негативний збірний образ «ворога радянської держави та соціалістичного будівництва».

О. Голубев влучно зазначає, що «карикатура – це частина повсякденності, яка не завжди сприймалася читачами як пропаганда, виступаючи часом під маскою «розваги», але через свою поширеність та особливості сприйняття запам'ятовувалася і накладала беззаперечний відбиток на формування образу іншої країни або культури в цілому» [4, с. 123]. Це свідчить про те, що таким, на перший погляд, не нав'язливим способом відбувалось формування колективного світогляду та радянських цінностей.

Цікавим є те, що читачів сатиричних журналів й самих заохочували до створення карикатур. Так, в журналі «Крокодил» 1924 р. міститься інструкція для художників-кореспондентів (т.зв. «худкорів»), у якій визначаються правила створення карикатур, актуальні теми, а також інші технічні вказівки. В інструкції чітко прописано, що можна змалювати, а що – ні: «Худкор відрізняється від спеца-художника тим, що він знаходиться у вирі подій місцевого життя, розуміється на особливостях робочого побуту і роботі місцевих організацій. Виключно на ці теми він і повинен малювати. У жодному разі не малювати Керзона, Ерріо, Польщу, білих емігрантів, – взагалі «про політику». З цим ми і без нього впораємося... Потрібно малювати тільки те, що сам бачив, те, що тобі розповідали, й те, про що пише стінгазета... Наприклад: нецензурна лайка; самогон; непорядки у виробництві; шефство на словах: політична неграмотність, і т.п. Крім того, треба брати не пересічні, а видатні факти. Тим самим худкор говорить усім читачам: «дивіться, аби і у вас не вийшло такого ж» [14, с. 6].

Таким чином, читачі журналу мали змогу не просто споглядати те, що зображено у карикатурах, а й самі брали участь у процесі створення нової картини повсякденного життя радянського суспільства, висміюючи при цьому її вади.

Загалом, однією із найважливіших тем для карикатур, зображуваних в радянських сатиричних журналах, було формування і в подальшому впровадження «нового побуту». Ця тема є досить об'ємною і стосувалась різних аспектів життя людей, а для підвищення дії ефекту від малюнку використовувались різноманітні методи впливу. Так, наприклад, на сторінках

журналу «Красный ворон» в 1923 р. з'явилась карикатура під назвою «Новий побут», в якій було зображено селянку біля печі, що старанно вимальовує на ній літери. Поруч дівчинка уважно спостерігає за матір'ю. Натомість чоловік селянки як нероба лежить на печі, марнуючи час, сподіваючись на «щі» [15, с. 17]. Це зображення спонукає селян навчатися грамоти, в такий спосіб впроваджуючи в дію політику боротьби з неписьменністю в радянській державі.

Яскравий метод агітації показаний на обкладинці журналу «Красный ворон» 1924 р. Карикатура зображує двох сусідів: члена кооперативу і приватного продавця, які сидять за прилавком. Член кооперативу має у своєму запасі різноманітний крам, а в приватного продавця – лише дециця товарів. Карикатура супроводжується легендою, що підсилює ефект зображеного [15, с. 25]. Відомо, що у період непу вступ до кооперації був добровільним, тому надзвичайно важливим було створити позитивний імідж кооперації і, таким чином, залучити якомога більше людей. При цьому образ опонента частіше всього дискредитувався. Подібні карикатури нерідко зображувались й в інших журналах.

Впровадження «нового побуту» в життя людей супроводжувалось зреченням старого повсякдення. Яскравим прикладом цього є обкладинка журналу «Ревизор» 1930 р., що зображує радянського робітника, який пирососом прибирає речі дореволюційного життя: грамофон та ікони. Підпис твердить: «Електрифікація побуту. Геть «пил віків!»» [15, с. 121]

Такі прийоми презентації радянської держави створювали нову картину суспільного життя, а, враховуючи обмеженість доступу до інформації в СРСР, основним джерелом новин для людей були саме періодичні видання. Карикатурні зображення, в свою чергу, були яскравою та простою ілюстрацією і сприймалися як частина реального світу, а тому ставали елементом дієвої радянської пропаганди.

Таким чином, карикатура є важливим джерелом дослідження історії повсякдення в СРСР, адже дозволяє прослідкувати нав'язування ціннісних орієнтирів, формування нового світогляду та нового побуту радянського суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Рабенчук О.П. До питання про візуальне як джерело історичних досліджень/ О.П. Рабенчук // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К. : Ін-т історії України, 2012. – №17. – С.29-39
2. Ефимов Б. Десять десятилетий: О том, что видел, пережил, запомнил : Воспоминания – М. : Вагриус, 2000 – 672 с.: ил
3. Голубев А. Межвоенная Европа глазами советской карикатуры/ А. Голубев // Европа (Варшава), 2003. – Т. 3. – № 3 (8). – С.125-169 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pism.pl/pdf/Europa%208%20Golubev.pdf> [http://catalog.unatlib.org.ru/cgi-bin/1/cgiirbis_64.exe? LNG=&Z21ID=&I21DBN=SKS05&P21DBN=SKS05&S21STN=1&S21REF=5&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=10&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21STR=](http://catalog.unatlib.org.ru/cgi-bin/1/cgiirbis_64.exe?LNG=&Z21ID=&I21DBN=SKS05&P21DBN=SKS05&S21STN=1&S21REF=5&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=10&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21STR=)
4. Голубев А. «Наш ответ Чемберлену»: советская политическая карикатура 1920-1930-х годов / А. Голубев // Историк и художник. – 2004. – № 2. – С. 122-139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sekirinskiy.ru/wp-content/uploads/2013/03/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%B2.pdf>
5. Орлов И.Б. «Новая буржуазия» в советской сатире 1920-х годов / И.Б. Орлов // История России XIX – XX веков: Новые источники понимания – М. : МОНФ, 2001. С. 230-236.
6. Орлов И.Б. Образ нэпмана в массовом сознании 20-х гг.: мифы и реальность // Новый исторический вестник. – 2002. – № 6. – С. 29-41. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pseudology.org/Literature/O_nepmanax1920.htm
7. Сидоренко В.Н. Газетная политическая карикатура как источник по истории поляков БССР 1920-1930 гг./ Н.В. Сидоренко // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны : навук. зб. – Мінск : БДУ, 2013. – Вып. 7. – С. 47–52. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/92659/1/Sidorenko_BN.pdf
8. Коляструк О.А. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності / О.А. Коляструк// Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. – №14. – С.259-264 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/xxx/14/16.pdf>
9. Коляструк О.А. Використання візуальних джерел у відтворенні повсякденності / О.А. Коляструк // Науковий вісник УжНУ. – Ужгород, 2008. – Вип. 21. – С. 50–53.
10. Маркітан Л. П. Інформаційний потенціал кінофотовідеодокументів як історичного джерела / Л.П. Маркітан // Український історичний журнал. – К: Наукова думка, 2002. – №5. – С. 34-49 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2002/5/3.pdf>

11. Постановление Политбюро ЦК РКП(б) «О молодых писателях и художниках». 6 июля 1922 г. // Документы ЦК РКП(б) – ВКП(б) – ОГПУ – НКВД о культурной политике. 1917-1953/ под ред. А.Н. Яковлева, сост. А. Артизов, О. Наумов. – М.: МФД, 1999. – С. 40
12. Постановление Секретариата ЦК РКП(б) об ошибках в журнале «Крокодил». 9 января 1925 г. // Документы ЦК РКП(б) – ВКП(б) – ОГПУ – НКВД о культурной политике. 1917-1953/ под ред. А.Н. Яковлева, сост. А. Артизов, О. Наумов. – М.: МФД, 1999. – С. 49
13. Постановление Секретариата ЦК ВКП(б) «О сатирических журналах». 3 августа 1928 г. // Документы ЦК РКП(б) – ВКП(б) – ОГПУ – НКВД о культурной политике. 1917-1953/ под ред. А.Н. Яковлева, сост. А. Артизов, О. Наумов. – М.: МФД, 1999. – С. 85
14. Инструкция художникам-корреспондентам // Крокодил. – 1924. – № 26. – С. 6 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://journal-club.ru/?q=image/tid/72>
15. Лучшие страницы советской сатирической графики : альбом сатирических рисунков / сост. И.С. Вискова – М.: Советский художник, 1988. – Вып. I: 1917-1941. – 144 с. с.: ил.

Покляцкая А.И. КАРИКАТУРА В СОВЕТСКИХ САТИРИЧЕСКИХ ЖУРНАЛАХ 1920-1930-х гг. КАК ЭЛЕМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ «НОВОГО БЫТА» В СССР.

В статье исследуется роль карикатуры в периодических изданиях СССР 1920-1930-х гг. в формировании «нового быта», анализируются методы и приемы изображения повседневной жизни, их влияние на общественное сознание. В статье отмечается важность карикатуры как инструмента советской пропаганды из-за ее доступности и легкого восприятия.

Ключевые слова: карикатура, сатирические журналы, «новый быт», пропаганда, идеология, советская повседневность.

Pokliatska A.I. CARICATURE IN THE SOVIET SATIRICAL MAGAZINE IN 1920-1930s AS THE ELEMENT OF CREATING «NEW EVERYDAYLIFE» IN THE USSR.

The article examines the role of cartoons in the USSR periodicals of the 1920-1930s in the formation of the «new life», analyzes the methods and techniques of everyday life images, their impact on the public consciousness. The article highlights the importance of cartoons as a tool of Soviet propaganda due to their accessibility and easiness in perception.

Key words: caricature, satirical magazines, «a new life», propaganda, ideology, Soviet everyday life.

УДК 94(430) «18/19»:368.042

О.А. Мельничук

**СТРАХУВАННЯ ІНВАЛІДНОСТІ ТА СТАРОСТІ В НІМЕЧЧИНІ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

У статті висвітлюється запровадження загальнообов'язкового державного страхування робітників від інвалідності та старості в Німеччині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., яке започаткувало нову систему пенсійного забезпечення.

Ключові слова: інвалідність, підприємці, робітники, соціальний захист, соціальне страхування, старість, страхові внески.

Реформування пенсійної системи в сучасній Україні пов'язане із запровадженням загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яке спроможне сформувати фінансову основу забезпечення непрацездатних в умовах ринкових перетворень. Вказаний закон був прийнятий Верховною Радою України ще в липні 2003 р., однак через відсутність політичної волі, до цих пір не запроваджений в життя у повному обсязі. У зв'язку з цим, на наш погляд, надзвичайно корисним є вивчення та запозичення зарубіжного досвіду у цій сфері. Це дозволить не лише переконатися в ефективності страхових механізмів, але й врахувати позитивні надбання для удосконалення пенсійного законодавства. Для багатьох європейських країн, у свій час, взірцем та прикладом для наслідування було законодавство Німеччини, яка зуміла ще наприкінці ХІХ ст. започаткувати створення ефективної системи соціального захисту.

Саме тому, метою означеної статті є намагання автора висвітлити процес запровадження та розвитку на території Німеччини страхування робітників від інвалідності та старості наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., яке було покладено в основу пенсійного законодавства.